

Я БУВ ТОДІ НАЧАЛЬНИКОМ ЗМІНИ ЧЕТВЕРТОГО БЛОКА...

Саме так — одним із начальників змін блока, який трагічно закінчив своє існування квітневого дня 1986 року, був я. Більше того, зупинка блока спершу планувалася на мою зміну — на 23 квітня. Тільки у зв'язку з невиконанням плану підготовчих робіт її перенесли на 26-е, коли чергувала зміна мого колеги Олександра Акімова, який отримав смертельну дозу опромінення і помер у Москві через півмісяця після аварії.

О. Акімов був для мене просто Сашком. Ми були зовні схожими — обоє носили окуляри і... вуса. Ця обставина стала причиною плутанини. Не знаю, чия і на якому етапі була то помилка, але у відділі кадрів з'явилося повідомлення про мою смерть.

У цей час у відділі із документами своїх підлеглих якраз працював начальник зміни другого блока Сергій Назаренко, який також добре знав мене. Почувши звістку про мою смерть, здивувався:

— Тут щось не так. Я Костю Фащевського сьогодні бачив. Він на роботу збирався...

Добре, що не встигли рідним повідомити. Вони й так мене подумки майже на тому світі бачили...

А почалося це після того, як увечері 27 квітня моя дружина з двома синами — шести- і чотирирічним подзвонила у двері до моїх батьків, що мешкали у Молдові. Я мав кілька відгулів, тож на Першотравневі свята ми збиралися до них усією родиною. А тут мене немає.

— Де ж це ви батька поділи? — звернулася напівжартома моя мати до внуків, думаючи, що я десь у машині затримався.

— Він на роботі, — відповів молодший.

— Щось сталося?

— Аварія.

Медику за професією, моїй матері не треба було додатково пояснювати, що то значить аварія на атомній станції. Словом, вийшло так, що вдома усі гуртом подавали їй першу медичну допомогу. Трохи заспокоївшись, мати відстукала телеграму на ЧАЕС: «Костя, повідом, де ти». Телеграма прийшла до піонерського табору «Казковий», коли мене там уже не було. Друзі зберегли її і віддали мені, коли повернувся. Я бережу той маленький шматочок паперу з кількома надрукованими словами й досі.

А почалася для мене чорнобильська одісея зразка 1986 року після нічного дзвінка 26 квітня. Десь о четвертій ранку зателефонував із станції сусіда:

— Щось на четвертому блоці стряслося. Вода кругом ллється... Ми з дружиною збиралися до бабусі їхати, то передай, хай мене не чекає, а їде.

—Гаразд, — відповів я і почав телефонувати на станцію сам, аби довідатися, що ж там таке. Набрив свій, четвертий щит — мовчанка. Зателефонував на третій — відповів Юрій Багдасаров.

—Що сталося? — питаю.

— Аварія.

Говорити про подробиці надзвичайної події телефоном, певна річ, не випадало. Але професіоналові досить натяку, щоб збагнути суть.

—Угору було? — уточнюю.

—Було.

—Як з водою?

— Нібито не вистачає...

Цей короткий діалог не тільки прояснив для мене ситуацію, а й наштовхнув на згадку про те, що за якийсь місяць, до аварії ми з Сашком Акимовим проводили протиаварійне тренування. Мали таке завдання від заступника головного інженера Дятлова. Перебирали варіанти дій персоналу при розриві опускного трубопроводу контуру багатократної примусової циркуляції. Обраховували, чи вистачить хімічно захищеної води на станції взагалі, на скільки її вистачить для можливого розхолодження реактора і т. ін. І ось ніби наврочили — води не вистачило...

Я жив тоді на вулиці, що була найкоротшою у Прип'яті — всього два будинки, але мала найдовшу назву — Гідропроекторська. Так ось наш будинок № 1 огинав стадіон і стояв проти чистого поля, за яким було добре видно станцію. Віддаль по прямій — якихось півтора кілометри. Спальня та балкон моєї квартири «дивилися» на корпуси ЧАЕС.

Я вдома мав підзорну трубу, через яку і подивився на те, що в принципі було видно і так. Але при оптичному наблизненні вдалося зафіксувати навіть деталі. Опорні конструкції четвертого блока до тридцять п'ятої відмітки включно були зруйновані. Над блоком зміївся димок. А в небі сходило сонце. Починався погожий квітневий ранок. А я позачиняв усі квартирки. Дружину і дітей примусив випити по кілька крапель розведеного йоду — нічого суттєвішого вдома не було. Наказав усім надвір і носів не висувати. Домашні справи до самісінької евакуації перебрав повністю на себе. А з лікарні до дружини рано вранці зателефонувала знайома:

—Твій на зміні не був? Вважай, що повезло. До нас уже поступають ті, хто працював уночі.

Що ж, ті, котрі постраждали, повинні були одержувати допомогу, а нам треба було працювати далі. Уточнив на станції, чи потрібен я. Виявилось, поки що ні, але наступного дня треба було вийти на ранкову зміну, тобто за графіком. А в суботу зранку до роботи на блоці приступила зміна Віктора Григоровича Смаги. Він потім працював у Міністерстві атомної енергетики. Зараз живе у Москві.

27 квітня я встав рано. Напередодні вирішив пригнати з гаража машину. Сів на велосипед і поїхав туди. Туди-то доїхав без проблем, а звідти міліції не випускає. Показую червону перепустку, пояснюю, що знаю все про наступну евакуацію — ніякої реакції. Перегородили дорогу «Волгою» і стоять. Довелось об'їздити їхнє авто по піску. Набрив потім від запиленого радіатора три зайвих рентгени.

Машину поставив прямо під козирком під'їзду. Добре, що двері з будинку виходили на протилежний від станції бік. Добре і те, що в дружини були права водія. Сказав їй, щоб залишила мені докумен-

ти, трохи грошей, а сама з дітьми їхала, як тільки буде оголошено про евакуацію. І скла не опускала, хоч як би жарко не було, мінімум до Білої Церкви. Вона так і зробила. А я пішов на роботу.

На четвертому блоці з оперативників уранці 27-го нікого не було. На третьому зустрів Юрія Багдасарова.

— Є щось із обмундирування? — питаю.

— Он гумові чоботи біля блочних дверей.

— А прилад?

— Давно «здох»...

Дозиметри були розраховані на тисячу мікрорентгенів, отож відразу пішли в «зашкал». Взувшись, я пішов оглядати четвертий блок в районі неоперативного щита управління. Перевірив, які механізми ще працювали. Розписався в журналі про прийом зміни. У повітрі різко пахло озоном. Як після бурхливої грози. Вірна ознака високої іонізації, що настає тоді, коли фон сягає 3—5 рентгенів на годину.

Приблизно до десятої ранку я займався перевіркою і вимиканням ще діючих механізмів та приладів на четвертому блоці. Робити це треба було поступово, адже при різкому знятті з живлення могло виникнути коротке замикання, а там, чого доброго, — ще й пожежа. Про закінчення роботи доповів начальникові зміни станції. Після цього можна було припинити і живлення блока в цілому.

Схваливши мої дії, начальник зміни Бекешко, запропонував мені прийняти зміну на третьому блоці. Я почав віднікуватися. Пульти управління хоч і однакові, але ж є й певні відмінності. А робота очікувалася серйозна — розхолодження. Але начальство виявилось неблаганним. Довелося підкоритися. У свого колеги-начальника зміни третього блока Володимира Мініна, якого мав замінити, поцікавився, у чому справа.

— Мене викликають у бункер в розпорядження Бронникова, — одержав відповідь.

Не можна не відмітити оперативність, з якою на допомогу чорнобильцям почали прибувати фахівці з інших атомних. Володимир Костянтинович Бронников був одним із них, причому одним із перших. Він працював на той час головним інженером Мінської атомної електроцентралі, яка будувалася. А раніше очолював цех наладки ЧАЕС, був у нас заступником головного інженера з експлуатації першої черги. Я його добре знав, поважав і навіть збирався разом з одним із колег перейти на роботу під його керівництвом уже в Білорусь. Із того нічого не вийшло — завадила аварія на ЧАЕС. Та, зрештою, і від будівництва АТЕЦ під Мінськом теж відмовилися. А ось із Володимиром Костянтиновичем довелося знову зустрітись та ще й у таких екстремальних умовах.

Отже, 27 квітня я опинився після четвертого на третьому блоці. Розуміючи, що все кругом брудне, за всю зміну не присів ніде ні разу. Можна тільки уявити, як під кінець роботи у мене гули ноги. Знаючи, що після опромінення треба б випити, зателефонував Бекешку:

— У кіпівців спирту ніде не зосталося?

— А будеш? — питанням на питання відповів начальник зміни станції.

— Звичайно, — сказав, як великий любитель оковитої, хоча до того міцних напоїв практично не вживав. Але ж спирт певною мірою зв'язує вільні радикали, начебто відвойовуючи їх у радіації.

Пішов, випив грамів п'ятдесят. Обпекло все у роті, у горлянці. А запити ж нічим: вода з-під крана, як і в контурі, — п'ята ступінь. Довелося занюхувати. Хтось запропонував сигарету. Взяв, хоча давно кинув палити. Так від того дня знову на кілька місяців став курцем. Але потім усе-таки знайшов сили відмовитися від цієї непотрібної і шкідливої звички. Згадав це до того, що екстремальні ситуації часом приводять до абсолютно непередбачуваного навіть у людському побуті, взаєминах, уподобаннях, звичках.

Ось такою була моя зміна під час другої післяварійної доби. Провів я її на щиті сам. Усі інші оперативники з другої черги знаходилися в бункері. Якщо «заїдало» якийсь механізм, що вимагало втручання людей, я телефонував — приходив потрібний спеціаліст. Робив те, що треба, і знову йшов у безпечніше місце. Третій реактор уже був заглушений. Я просто розхолоджував його, підживлював контур.

З міста на станцію 27 квітня телефонували оперативні працівники, доповідали керівництву, що міліція змушує їх виїздити. «Оперативники залишаються», — такою була відповідь. Хоча дехто все-таки евакуювався. З начальників змін блоків залишилося четверо — Юрій Багдасаров, Віталій Полепський, Валерій Бабичев і я.

Зміни для нас стали певною мірою умовними. Родини наші евакуювалися, тож ми в перші післяварійні дні стали жити своєрідною комоною. Збиралися в когось одного на квартирі, вечеряли і лягали спати. А тому, хто був на зміні, залишали координати, аби телефонував, коли почуватиметься зовсім кепсько. Ми були готові прийти на виручку.

28 квітня, здавши зміну Бабичеву, я пішов до Багдасарова. Але під північ вирішив усе-таки додому дістатися, аби поспати. Однак по дорозі зустрів колег, що йшли у нічну. Вони й забрали мене з собою: «У бункері поспиш». Тож останню прип'ятську ніч я, не працюючи, провів усе-таки на станції. 29 квітня нас відвезли ночувати уже в піонерський табір «Казковий».

Після ранкової першотравневої зміни у мене помітно збільшилися лімфатичні вузли, зовсім пропав апетит. Від одного вигляду їжі починало марудити. І медики винесли свій «вирок» — потрібен відпочинок у чистій зоні. Можливість така теж з'явилася. Дехто із тих, хто вивіз у безпечні місця родини, прибув у «Казковий», щоб приступити до виконання своїх обов'язків.

Оформивши офіційно відгули, яких у мене набралось чимало, я відправився у Тираспіль до батьків, де вже були дружина і діти. Приїхав туди 4 чи 5 травня. Одягнений був у те, що нам у «Казковому» видали, — джинси, сорочку в клітинку, румунського виробництва кирзові чоботи. Відчинивши двері, мати кинулася мене обіймати.

—Назад! — по-військовому скомандував я. Тут же роздягнувся, склав увесь одяг у поліетиленовий пакет і викинув. Прийняв душ. Переодягнувся у все чисте, яке привіз із собою у шкіряній, наглухо застібнутій сумці.

Потім почав домашнє лікування сухим червоним вином. Вдома його було кількадесят літрів. Сусіди, друзі та знайомі теж приносили. Щодня випивав літрів по три-чотири. Замість компоту і чаю. І відчуття було таке саме, як після цих абсолютно безградусних напоїв. Ніскільки не хмелів. Мабуть, нервовє напруження не дозволяло.

До «Казкового» повернувся, як і планував, 15 травня. Щитовидка стала втричі меншою, ніж перед від'їздом на вимушені канікули. Одначе безслідно опромінення не минуло. Сильно боліли ноги в колінах. Більше години в машині висидіти не міг.

У нас вважається, що допустима доза для людини — 5 бер на рік. Але при аварійних ситуаціях, якщо працівник дає на це письмову згоду, той максимум можна перекрити в п'ять разів. Я ж «набрався» тих бер стільки, що вже, ніякої згоди не питаючи, почали займатися моїм здоров'ям медики. Кепсько я почувався протягом 1987 року. Люди в білих халатах мені дуже допомогли. Та все-таки до їх рук я потрапляти більше б не хотів...

Зробив свою справу і відпочинок, після якого попрацював я деякий час в адміністрації ЧАЕС у Києві, а потім повернувся на місце начальника зміни третього блока, який і пускали уже з моєю участю восени 1987 року. Хороший блок, сучасний. Зараз такі працюють на Смоленській та Курській АЕС. Причому без якихось надзвичайних подій — надійно і чітко.

1988 року пішов на підвищення — став начальником зміни станції, а ще через чотири роки очолив цех дезактивації. Яюсь так повелося, що на всіх АЕС аналогічні цехи займаються в основному спецодягом та санпропускниками. На мою долю випало перебудувати роботу, зробивши ввірений підрозділ цехом технологічної дезактивації, яку відразу після аварії проводили військові.

Проектом передбачено, що радіоактивні відходи зберігаються у станційних сховищах, ємкості яких розраховані на тридцять років. Але то за умови нормальної роботи. Аварія, певна річ, переповнила наші сховища. Зараз відходи вивозяться і засипаються у спеціальних траншеях біля села Буряківки.

Я їздив у службові відрядження по станціях колишнього Радянського Союзу, де відходами АЕС традиційно займалося... Міністерство комунального господарства. Підхід до справи був на рівні лазень і хімчисток. В Україні зараз аналогічна служба перепідпорядкована Мінчорнобило. І все ж, незважаючи на те, що країна уже кілька років поспіль платить досить пристойний — 12 відсотків від прибутку — чорнобильський податок, питання із відходами, тільки починає вирішуватися. Нещодавно створене центральне підприємство з переробки радіоактивних відходів, директором якого призначено мене.

Боюсь, що Україна сьогодні, мабуть, «найбагатша» в світі держава саме на відходи. Їх накопичення може дійти до того, що експлуатувати станцію стане просто неможливо. Добре, що Верховна Рада прийняла Закон про радіоактивні відходи. Якщо зуміємо його в життя втілити, наблизимося до європейського рівня у цьому плані. А виконувати цей Закон треба. Не можна ж справді жити на смітнику.

Враховуючи те, що наша станція буде виводитись із експлуатації першою в Україні, що у нас уже є зона відчуження, яка, власне, являє собою не що інше, як величезний склад відходів, підприємство вирішено створити саме на базі ЧАЕС. Це, до речі, важливо і для працівників станції. Ті із них, які вивільнятимуться при її поступовому виведенні із експлуатації, зможуть на підприємстві з переробки радіоактивних відходів знайти застосування своїм знанням і високій кваліфікації.

Юридично наше підприємство створене ще в листопаді 1994 року, але до проектувальних робіт приступили через рік, а до закладки плавильних печей для переробки радіоактивного металу — тільки 1996 року. Такого металу в тридцятикілометровій зоні, вважається, розкидано порядку ста тисяч тонн. Причому цінного металу. Очистивши, його можна повернути в промисловість, використовувати в тій же атомній енергетиці чи при виробництві контейнерів для радіоактивних відходів.

Плавильні печі — то тільки початок. Причому вони будуються з відсмоктувальними пристроями, щоб викиди в повітря ні за яких умов

не наносили шкоди навколишньому середовищу. Дотримання норм екологічної безпеки при цьому — головне. У цьому плані повчальний досвід Німеччини, де мені довелося побувати. Фірма «Зімпелькамп» у місті Крефельд, що в землі Північний Рейн-Вестфалія, експлуатує плавильну установку. Так ось викиди із її труби чистіші, ніж навколишнє повітря. Нам треба використати цей досвід, а водночас шукати і власні рішення цілого комплексу проблем, які і зараз є, і виникатимуть з часом, коли станцію почнемо виводити з експлуатації. Адже кожен блок — це, крім усього іншого, близько 17,5 тисячі тонн «брудного» металу. Він теж після знезараження повинен піти в діло.

Не можна сказати, що ми нічого власного не маємо. Харківський завод імені Малишева уже отримав ліцензію Держкоматомнагляду, що дозволяє проектування і виготовлення контейнерів. Ці контейнери забезпечать безпеку зберігання і транспортування радіоактивних відходів і мають об'єми від 2,5 до 7 кубічних метрів. Це зацікавило навіть згадану вище Німеччину. Досі на Заході обходилися двохсотлітровими бочками. Але об'єми відходів зростають не тільки у нас, а і в них. Надто багато бочок стає потрібно...

З часом плануємо також створення автомобілів для перевезення відходів. Є задум робити їх на базі «КрАЗів», щоб максимально забезпечити нову техніку вітчизняними комплектуючими. Хоча, звичайно, і від міжнародної кооперації в розумних межах відмовлятися не збираємося.

Не знаю, чи всі мене зрозуміють, але я відчуваю особисту моральну відповідальність за те, що сталося на ЧАЕС десять років тому. Адже, незважаючи на те, що не зробив нічого такого, що призвело чи навіть могло б призвести до аварії, я був тоді начальником зміни блока, який вибухнув. Робота над знешкодженням радіоактивних відходів — те, що дозволяє відчути свою причетність до ліквідації наслідків аварії. Робота ця, не побоюся високого епітета, — благородна. Про те, що ми не повинні жити на смітнику, я вже сказав. Тим більше, ми не маємо права залишати після себе смітник для нащадків.

ПІСЛЯМОВА УПОРЯДНИКА

Костянтин Фашевський — один із тих, хто безпосередньо вступив у боротьбу з ядерним монстром на другий день після аварії. Через два роки він, не вагаючись, залишив одержану у Києві квартиру, переїхав до Славутича, щоб продовжувати працювати на ЧАЕС і водночас продовжувати роботу з ліквідації наслідків лиха. Хоча стан його здоров'я був на той час таким, що відмова від повернення на станцію могла бути сприйнята із розумінням. Але він не зрозумів би себе сам.

У багатьох ліквідаторів здоров'я, м'яко кажучи, не блискуче. Дають про себе знати підступні рентгени і Костянтинові. Але, попри жорсткий практицизм, який диктується негараздами нашого буття, усе-таки залишилися люди, які на перше місце ставлять моральні критерії, визначені ними для себе особисто. Учорашній начальник цеху дезактивації, а сьогоднішній директор центрального підприємства з переробки радіоактивних відходів Костянтин Фашевський серед них.